

Карпати

КАРПАТИ (КАРПАТСЬКІ ГОРИ) – гірський масив у Центральній і Східній Європі. Довж. бл. 1500 км, шир. до 500 км. Заг. пл. бл. 190 тис. км². К. – 2-а у Європі за протяжністю (після Скандинав. гір – 1700 км) та площею (після Альп – бл. 195 тис. км²) гір. система. К. сформов. низкою гір. хребтів, розташ. на тер. 8-ми країн: Чехії (3 % площі гір), Австрії (1 %), Словаччини (17 %), Польщі, України (по 10 %), Угорщини (4 %), Румунії (53 %) та Сербії (2 %). К. беруть початок побли. Братислави, оточують півкільцем Середньодунай. рівнину і Трансильван. плато, закінчуються побли. геол. пам’ятки «Залізні ворота» між Румунією та Сербією на Дунаї.

Найвища частина К. – Татри (на прикордонні Словаччини й Польщі), де знаходиться найвища вершина К. – Герлаховський пік (2655 м над р. м.). Середні висоти гір становлять 800–1200 м над р. м. Вершини понад 2000 м знаходяться лише на тер. Словаччини, Польщі, України (пд.-сх. частина) та Румунії, а понад 2500 м – Словаччини, Польщі й Румунії. К. – частина Гол. європ. вододілу між Пн. Атлантикою (Балтій. і Пн. моря) та Середзем. і Чорним морями. У складі Карпат. гір. системи традиційно виділяють такі орогр. складові: Зх. К. (Чехія, Словаччина, Польща), Сх. К. (Польща, Україна, Угорщина, Румунія), Пд. К. (Румунія, Сербія), Зх. Румун. гори (Апусени) й Трансильван. плато.

Походження назви «К.» однозначно не встановлене. Вперше трапляється у творах Геродота (5 ст. до н. е.) як назва однієї з приток Дунаю – Капріс. Як назва гір уперше згадується у Клавдія Птолемея (2 ст. н. е.). У працях араб. вчених трапляється як Карбад. У давньоугор. літ. пам’ятках К. відомі як Руські гори. Найімовірніше слово «К.» утвор. від протоіндоєвроп. коренів *sker-/ker-*, від яких походять албан. *karër* (скеля) та слов’ян. скала, через назву дакій. племені карпів («ті, хто живуть у горах»), які в давні часи населяли тер. Сх. Карпат. Давнє польсь. слово *kar-* ра означає значні нерівності, підводне каміння, великі стовбури або коріння, а також сучасне *skarpa* – гостра скеля або вертикал. гір. ландшафт.

Інформація

третину видового складу флори судин. рослин Європи, зокрема 250–370 (за різними оцінками) ендеміч. таксонів. У К. – найбільші у Європі (крім Росії) площі природ. лісів (250 тис. га), осн. частина яких розташ. на тер. Румунії, України та Словаччини.

Літ.: G. Dihoru, C. Parvu. *Plante endemice in flora României*. București, 1987; J. Kondracki. *Karpaty*. Warszawa, 1989; *Biodiversity of Poland*. Vol. 1–10. Kraków, 2002–09; Праліси в центрі Європи: Путівник по лісах Карпат. Біосфер. заповідника. Бірменсдорф; Рахів, 2003.

Карпати українські (К. у.) – частина гірської системи Східних Карпат на заході України. Пл. 37 тис. км² (3,5 % тер. України, 10 % – Карпат). Від верхів’я Сяну до витоків Сучави простягаються пасмом на 280 км завдовжки та на понад 110 км завширшки. Займають тер. Закарп., частково Львів., Івано-Фр. та Чернів. обл. Гір. хребти розділені поздовж. улоговинами й розмежовані глибокими попереч. долинами. Абсолютні висоти гір. системи коливаються від 120–400 м над р. м. біля підніжжя гір, до 500–800 м над р. м. у міжгір. улоговинах та до 1500–2000 м над р. м. уздовж осн. хребтів. Усі найвищі вершини – Говерла (2061 м, найвища точка України), Бребенескул (2032 м), Піп-Іван (2028 м), Петрос (2020 м), Гутин-Томнатик (2016 м), Ребра (2001 м) – зосереджені на маси, що збігається з простяганням тектон. структур і відповідних їм орогр. елементів.

К. утворюють пн.-сх. гілку Альп. складчастої геосинклінал. області Європи. У їхньому складі виділяють низку великих структур. елементів пн.-зх. та пд.-сх. простягання, розділених насувами: Передкарпатський прогин, Зовнішні Карпати, Внутр. К., Закарпатський прогин. Карпат. гір. система утворилася в період альп. епохи горотворення (від кін. мезозой. ери), сформувалася на основі давнього фундаменту (брилово-складчастого) впродовж серед. й пізнього кайнозою. Породи цього фундаменту належать до допалеозой. та палеозой. ер, залягають на глиб. 10–15 км. Наприкінці палеоген. періоду чітко сформувалися 2 гір. пасма, які відповідають Зовн. К. Внутр. К. були представлені Пієнін. та Мармарос. стрімчаками. На Пд. Зх. від них – Закарп. прогин з Вигорлат-Гутин. вулкан. грядою. Ще південніше, у р-ні Берегів. низькогір’я, проліг Припаннон. глибин. розлом, що відділяє К. від Угор. міжгір. улоговини. Між Внутр. і Зовн. К. наприкінці палеоген. періоду існував мор. басейн. Внаслідок вулкан. діяльності, що відбувалася в К. в антропоген. період, у пд.-зх. частині виникло Вулкан. пасмо. Про недавню вулкан. діяльність Вигорлат-Гутин. вулкан. гряди свідчать мінерал., а в горах Калиман-Харгита – гарячі джерела. К. – сейсмічно активні гори. Епіцентри землетрусів здебільшого виникають у горах Вранча у Румунії. Загалом К. мають складчасто-покривну будову, для якої характерне накладання порід одна на одну й на Передкарпат. прогин. У четвертин. період К. зазнали часткового зледеніння. Відповідні релікт. геоморфол. утворення представлені у вигляді карів, льодовик. цирків, морен. відкладів у долинах гір. потоків. У К. відсутні постійні льодовики й сніжники. Тут беруть початок великі водні артерії Європи: Тиса, Дністер, Прут, Сян, Вісла, Черемош, а також частково Дунай (значна кількість його приток) та ін.

К. – осередок існування найбільших європ. популяцій бурого ведмеда, вовка, рисі, козиці звичайної. Для фауни регіону характерна низка ендеміч. видів. Рослин. світ К. охоплює понад

З корис. копалин найбільше значення мають нафта, природ. газ, озокерит, сірка, кам'яна й калійна солі, цеоліти, жильні золото-поліметалічні й баритові родовища, алуніти, каоліни, перліти, бентонітові глини, мінерал. лікув. води, а також буд. матеріали – гравій, облицюв. каміння (мармуризов. вапняки, мармур, доломіти) тощо. Виявлені великі поклади менілітових сланців, що залягають широкою смугою (подекуди до 1,5 км) уздовж гір. У метаморфіч. комплексі відомі окремі вияви стратиформ. колчеданно-поліметаліч., мідно-колчеданних, баритових і залізо-марганц. руд.

У межах провінції К. у. виділяють 7 фіз.-геогр. областей. Передкарпатська височинна фізико-географічна область лежить у межах Львів., Івано-Фр. і Чернів. обл. Вис. 200–700 м. Простягається вздовж Зовнішніх Карпат з Пн. Зх. на Пд. Сх. Приурочена до Передкарпатського прогину, що заповнений потуж. товщею неоген. відкладів – глин, пісковиків, мергелів, сланців, а також антропоген. водно-льодовик., річк.-озер. піщаних, глинистих, галечник. нашарувань. Зовн.-карпат. фіз.-геогр. область лежить у межах Львів., Івано-Фр. і Чернів. обл. Простягається смугою 260–280 км із Пн. Зх. на Пд. Сх. До неї належать Бескиди Східні, Горгани, Покутсько-Буковинські Карпати. Це середньо- й низькогір. хребти з вис. 800–1000 м, складені крейдовими й палеоген. гір. породами (чорними сланцями, пісковиками тощо).

Вододільно-Верховинська фізико-географічна область лежить у межах Львів., Івано-Фр. і Закарп. обл. У рельєфі переважають низько- й середньогір. хребти з вис. 800–1200 м, складені породами крейдового й палеоген. періодів (сланцями, пісковиками та ін.); а також міжгір. улоговини, верховини. До неї належать Верховин. хребет, Вододільний хребет, Горгани, а також Ворохта-Путил. низькогір'я, Стрийсько-Сянська верховина, Воловецька верховина, Ясінська улоговина. Полонинсько-Чорногірська фізико-географічна область (лежить у Закарп. та Івано-Фр. обл.) – найвища частина К. у., з добре вираженою висот. поясністю ландшафтів. Розташ. між Вододіл.-Верховин. фіз.-геогр. областю, Рахівсько-Чивчинською фізико-географічною областю та Вулканічно-Карпатською фізико-географічною областю. До неї належать Полонинський хребет, гір. масиви Свидовець, Чорногора та Гринявські гори, складені породами юрського, крейдового й палеоген. періодів (вапняками, конгломератами тощо). Рахів.-Чивчин. фіз.-геогр. область знаходиться у сх. частині Закарпаття; сформов. найдавнішими в К. у. гір. породами – палеозой. вапняками і сланцями, тріасовими конгломератами, юрськими вапняками, крейдовими сланцями та пісковиками. Схили Рахівських гір і Чивчинських гір круті, їх вершини і гребені гострі; розчленов. глибокими річк. долинами на окремі масиви. Чивчин. гори – вододіл Тиси,

Пруту, Серету. Вулкан.-Карпат. фіз.-геогр. область (Вулкан. Карпати) лежить у межах Закарп. обл., на Пд. Зх. від Полонинсько-Чорногірського брилового середньогір'я. До неї належать Вулканічний хребет, Березне-Ліпшан. долина, Іршавська улоговина та Верхньотисинська улоговина. Вулкан. Карпати утворилися в неогені. Хребет складений вулкан. породами: андезитами, туфами, базальтами. Над прилеглою Закарпатською низовиною хребет піднесений на 600–700 м. Долини Тиси, Боржави, Латориці розділяють Вулкан. хребет на окремі масиви. Закарп. низовинна лісолучна фіз.-геогр. область (Закарп. низовина) прилягає на Сх. до Вулкан. хребта. У тектон. відношенні приурочена до Закарпатського прогину (сформов. продуктами руйнування гір. порід: брилами, галькою, глинами, піском). Поверхня Закарп. низовини рівнинна, найвищі висоти не перевищують 120 м.

Для ландшафту К. у. характерна складна система територ. одиниць, які формують високо-, середньо-, низько- та передгір. яруси. До високогір. ярусу належать давньольодовик.-високополонин. флішеві гір. ландшафти з максимумом віднос. перевищень до 1500 м (масиви Чорногора, Свидовець та ін.) в осьовій частині гір. Для цього ярусу також характерний давньольодовик.-високополонин. кристаліч. ландшафт (Мармароський масив, Чивчин. гори). Середньогір. ярус (осн. за площею) формують 3 види ландшафтів: середньогір.

Клімат К. у. переважно помірно континентал., теплий, з циклон. та антициклон. вторгненнями атлантич. повітря. Пересічна річна т-ра повітря в К. у. від +5 до +7 °С, а на найвищих гір. масивах – Чорногорі, Свидовці, у Гриняв. горах – до +4 °С і менше. Навіть в умовах низькогір'я річні т-ри повітря не перевищують +7 °С. Т-ра найтеплішого місяця (липень) у передгір'ях від +18 до +20 °С, у високогір. ярусі – від +8 до +10 °С, найхолоднішого (січень) – відповідно від –3 до –6 °С та від –8 до –9 °С. Середньорічна кількість опадів від 500–800 мм у передгір'ях і до 1600–2000 мм на найвищих хребтах. Найбільша кількість опадів зафіксов. наприкінці 1930-х рр. побл. с. Руська Мокра Тячів. р-ну Закарп. обл. (2238 мм). Значна кількість опадів зумовлює формування селів – зливових водно-щебеневих у пд.-сх. і пд. частинах гір, сніжно-дощових, водно-щебеневих і водно-дрібнобрилових у межах Вододіл.-Верховин. й Вулкан. масивів. Навесні сніг довго лежить на округлих вершинах гір. У високогір'ї часті

снігові лавини. Постій. сніжників, як і загалом у Карпатах, у К. у. немає. В умовах достат. й надмір. зволоження формується густа (до 1,5 км/км²) гідрогр. мережа – численні притоки Тиси, Дністра й Пруту, частково Сяну та Дунаю (Серет, Малий Серет). Вони належать до річок мішаного живлення з переважанням дощового. Режим паводковий протягом усього року. Після дощів і танення снігу вода потоками збігає з гір у долини й часто спричиняє повені. У давньольодовик.-високополонин. ландшафтах збереглися невеликі досить глибокі карові озера (Бребенескул, Верхнє, Несамовите, Ворожеська, Апшинець та ін.). Найбільше з озер обвал. типу – Синевир. Трапляються залишки штуч. водойм – гатей. За умовами формування та залягання підзем. вод К. у. належать до гідрогеол. області Карпат. В К. у. чітко виражена висотна ландшафтна диференціація рослин. та ґрунт. покриву. До 400–700 м над р. м. розвинений передгір. пояс з

дубово-грабовими й дубовими лісами. Низькогір. пояс піднімається від 700 до 1200 м над р. м. Основу його рослин. покриву формують високостовбурні букові, мішані буково-смерекові, ялиново-смерекові ліси на гір.-ліс. буроземах. Середньогір. пояс досягає 1200–1500 м над р. м., у ньому переважають ялинові та ялиново-ялицеві ліси на бурих гір.-лісових ґрунтах. Вище, у субальп. поясі (1500–1800 м над р. м.), ростуть чагарники з гірської сосни, вільхи зеленої, ялівцю сибірського на бурих торфуватих ґрунтах, схили вкриті субальп. луками та пустищами з гір.-лучно-бурозем. ґрунтами, на скельних відслоненнях сформов. наскельна рослинність, у складі якої є багато ендеміч. видів рослин. Альп. пояс, який у К. у. представлений фрагментарно, простягається на вис. понад 1800 м над р. м., у ньому переважають угруповання ситника трироздільного та осоки приземкуватої. У міжгір.-верховин. ландшафтах і в річк. долинах поширені луки, характерні угруповання вільхи, верби. Особливу природоохоронну

цінність становлять ліси з домінуванням кедрової сосни європейської, модрини європейської, а також букові праліси. Заг. лісистість становить понад 40 % (більша у 2,5 раза ніж в Україні загалом). За геоботан. районуванням К. у. належать до Сх.-Карпат. гір. геоботан. підпровінції, у складі якої виділяють 5 геоботан. округів, 21 р-н та 11 підрайонів. Природна флора судин. рослин К. у. налічує бл. 2000 видів (50 % флори Карпат, бл. 60 % – України), зокрема 125 ендеміч. таксонів. 230 видів судин. рослин внесено до Червоної книги України (бл. 40 % видів, що охороняються в Україні). У фауні переважають представники ліс. комплексу. Трапляються олень благородний, заєць, лисиця, вовк, ведмідь бурий, кіт лісовий, рись, куниця, видра, дика свиня, борсук, білка; з ендеміків – білка карпатська, полівка снігова. Серед птахів – тетерук, орябок, дятел строкатий і чорний, синиця чорна й чубата, лелека чорний, беркут.